

מאת: הרב

בענין ברכת התורה

מאת: הרב

גמ' ברכות דף י"א ע"ב: א"ר יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך (ברכת התורה) משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה וכו', מאי מברך א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (וגירסת הרי"ף והרמב"ם "על ד"ת") ור' יוחנן מסיים בה הכי (וגירסת הרי"ף והרא"ש "ור"י אמר", והלח"מ כ' דכ"ה ג' הרמב"ם) הערב נא וכו' ורב המנונא אמר אשר בחר בנו וכו' הלכך (וגירסת הרי"ף והרא"ש "אמר ר"פ הלכך") לימרינהו לכולהו, עכ"ל הגמ'. מבואר בגמרא דהא דמברכים ג' ברכות (ולד' הרבה ראשונים ב' ברכות) תקנה מאוחרת היא, דמאחר דנחלקו אמוראים מאי מברכים תקנו לברך כל הנוסחאות, וע"ש בראשונים מש"כ בזה. (וע"ע בפנ"י שם שפי' באו"א, אבל פירושו נראה לכאורה דחוק מאד בלשון הגמ').

והנה הרמב"ם בהל' תפלה פ"ז הי"ד כתב וז"ל: חייב אדם לברך מאה ברכות בין היום והלילה ומה הן מאה ברכות אלו כ"ג ברכות שמנינו בפרק זה (היינו ברכת המפיל וברכות השחר שהן ביחד י"ח ברכות, ע"ש בה"ז, וג' ברכות התורה וב' ברכות דפסוקי דזמרה) ושבע ברכות של קריאת שמע של שחרית וערבית וכו' ושלש תפלות שבכל תפלה מהן שמנה עשרה ברכות וכו' וכשהוא אוכל שתי סעודות וכו' ושלש בסוף וכו' הרי מאה ברכות בין הכל, ובהלכה ט"ו ממשיך הרמב"ם: בזמן הזה שתקנו ברכת האפיקורסין בתפלה והוסיפו הטוב והמטיב בברכת המזון נמצאו חמש ברכות יתירות, עכ"ל, ע"ש. משמע להדיא מדברי הרמב"ם דכשעוד התפללו רק י"ח ברכות בתפלה וברכו רק ג' ברכות בברהמ"ז כבר ברכו ג' ברכות התורה. וזה לכאורה תימה רבתא, דהרי ברייתא היא בברכות דף כ"ז ע"ב דבימי ר"ג תקנו ברכת המינים, וכן מפורש ברמב"ם שם בריש פ"ב דהל' תפלה, וברכת הטוה"מ בברהמ"ז ג"כ נתקנה ע"י חכמי המשנה, עיין ברמב"ם פ"ב מהל' ברכות סוף הלכה א', (ועיין

בברכות דף מ"ח ע"ב דאמר רב מתנא באותו יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוה"מ, וע"ש בדף מ"ו ודף מ"ט ע"א מחלוקת אם הטוה"מ דאורייתא או דרבנן, ואנן קיי"ל דהוי מדרבנן, והא דמברכים ג' ברכות התורה הוי תקנה מאוחרת, מזמן האמוראים, וכמו שהבאנו מהגמ' הנ"ל בברכות דף י"א ע"ב, וצע"ג. ולא ראיתי לאחד מהמפרשים שיעיר מזה. (ברם זה מצאתי, בשו"ת משכנות יעקב שהעיר כע"ז ע"ד הפר"ח לענין ברכות דפסוקי דזמרה, ע"ש בחאו"ח דפוס ירושלים סימן ס"ו).

והנה הרמב"ם שם בפ"ז מהל' תפלה ה"י כתב וז"ל: המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא קריאת שמע בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואח"כ קורא ואלו הן וכו', ובהלכה י"א שם: בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה, עכ"ל. ויש לדקדק כמה דקדוקים בלשון הרמב"ם. א) למה העתיק רק תחילת דברי רב יהודה בשם שמואל, דהמשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא ק"ש מברך, ולא העתיק גם סיום דבריו ד"משקרא ק"ש א"צ שכבר וכו'", דהלוא זה עיקר חידושו, דברכת אה"ר פוטרנו מברכת התורה, ואף דבודאי כן יוצא להדיא מדברי הרמב"ם, דסו"ס כתב "המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא ק"ש... מברך", אבל יש לעיין אמאי קיצר בלשונו ולא כתב הדין באופן יותר מפורש, וכלשון רב יהודה בגמרא. ב) מלשונו בהי"א "בכל יום חייב וכו'" משמע דבא בהלכה זו לאשמעין חיוב חדש, ולכאורה ז"א, דכבר כתב בהלכה לפנ"ז החיוב לברך ג' ברכות התורה. ג) משמעות לשון הרמב"ם שם בהלכה י"א היא דבכל אופן יש לברך ג' ברכות אלו בכל יום, ובהלכה י' מפורש דרק "המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא ק"ש" מברך.

עוד יש קצת להעיר, דהנה ראיתי בספר העיטור בהל' ציצית שער ג' ח"ב דאינו מונה ברכות התורה במאה ברכות משום ד"אינו אלא למשכים לקרות קודם ק"ש", ע"ש, ולכאורה מהאי טעמא גם הרמב"ם לא הי' לו למנות ג' ברכות התורה במאה הברכות, [ובשלמא אם הי' סובר הרמב"ם דברכת אה"ר פוטרת רק מה ששנה על אתר, או רק אם שנה על אתר, כד' הרבה ראשונים עפ"ד

הירושלמי, הי' ניחא מה שחישב ברכות אלו במאה הברכות, אבל מלשון הרמב"ם לא משמע כן].

ואשר ע"כ יראה לומר בזה, דדעת הרמב"ם דתרי דינים וחיובים איתנייהו בברה"ת, הא' מה דלימוד תורה מחייבו לברך ברה"ת, והב' שיש חיוב לברך ג' ברכות התורה בכל יום בלעדי דין הא', וכלשון הרמב"ם בריש פ"ז שם, "כשתקנו חכמים דברי תפלות אלו תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום, אלו הן וכו'", וגם ברכות התורה הן בכלל אלו הברכות שתקנו בכל יום, וזה מה שכתב שם בהלכה י"א "בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה", והא דקורא מעט מדברי תורה הוא משום דהויין ברכות התורה וע"כ צריך לברכן על תורה דוקא, (ונמצא דמצד דין זה הא דקורא מדברי תורה הוא משום הברכות, ולא להיפך, וזה מדויק היטב בלשון הרמב"ם שם). ולענין דין הב' אין שום מחלוקת בין האמוראים מאי מברך, דכו"ע מודים דאנשי כנה"ג תקנו לברך ג' הנוסחאות, וכל מחלוקתם הוא רק לענין דין הא', מה דלימוד תורה מחייבו בברכת התורה, דבזה לא הי' הדין מעיקרו לברך ג' ברכות, וע"ז שאלו בגמרא "מאי מברך" (דקאי זה על הדין ד"המשכים לשנות", וכמו שהבאנו לשון הגמרא), ובזה פליגי איזה ברכה מברכים, וע"ז מסיקין "הלכך לימרינהו לכולהו", והיינו דתקנו לברך כולן גם מצד דין זה.

ומעתה י"ל, דאף דמבואר בגמרא דאה"ר פוטרנו מברכת התורה, סובר הרמב"ם דזה רק מדין הא', מה דלימוד התורה מחייבו בברכה, דאה"ר סגי לזה, אבל לענין מה שתקנו לברך בכל יום ג' הברכות, בזה סובר דברכה זו אינה באה במקומן. ועל כן גם אחר שקרא ק"ש חייב בכל אופן לברך ג' הברכות, אלא דאין זה מחמת הלימוד, דאז כבר מותר ללמוד גם אם לא מברך ג' הברכות, וכל חיובו אז הוא רק מצד מה שתקנו לברך ג' ברכות אלו בכל יום. ונמצא דמה דלימודו מחייבו בברה"ת הוא רק לפני שקרא ק"ש, וזה הדין שמביא הרמב"ם בה"י. ומיושבים היטב לפי"ז כל הדקדוקים בלשון הרמב"ם בעזה"י. וכמובן דמיושב נמי מה דמוכח מדברי הרמב"ם דברכו ג' ברכות התורה עוד לפני שתקנו ברכת המינים בתפלה וברכת הטוה"מ בברהמ"ז, דלהנתבאר התקנה לברך ג' ברכות התורה בכל

החזקת

יום היא מאנשי כנה"ג. (שו"ר בשמ"ק נדרים דף פ"א ע"א בשם הרי"ץ דלכאורה מפורש בדבריו דאנשי כנה"ג תיקנו לברך ג' ברכות התורה, ע"ש. וי"ל קצת).

אוצר החכמה

ועפ"י חידושנו הנ"ל בד' הרמב"ם יש לבאר מה שהביאו הראשונים בשם ר' שמעיה תלמיד רש"י שהעיד על רש"י שכשהי' משכים לקרות בתורה הי' מברך ברה"ת וכשהלך לביהכ"נ חזר לברך כמו אותם הימים שלא השכים לקרות, ומדמהו לקוראים בתורה בציבור שמברכים אע"פ שברכו כבר, (עיין ברשב"א ובתוס' רבנו יהודה בברכות דף י"א ע"ב ובהגה"מ על הרמב"ם שם בהל' תפלה ובאו"ז הל' ק"ש סי' כ"ב ובאו"ח הל' מאה ברכות סימן ט"ז), והקשו דלא דמי כלל, דהרי התם בקרה"ת הוי תקנה מיוחדת לברך. וראיתי בפמ"ג (בא"א סימן מ"ז ס"ק י"ב וריש סימן מ"ח) שהבין ש"טעמו של רש"י שקורין פ' התמיד בציבור מדמה אותו לקריאת התורה בציבור, ודבריו צ"ע, דהרי מפורש בראשונים דרש"י הי' מברך "כמו אותן הימים שלא השכים לקרות", ובקרה"ת בציבור מברכים לפניו רק ברכת אשר בחר בנו, וכן צ"ע קצת לפי"ז אמאי לא בירך גם לאחריו. ובאמת גם גוף הדבר מש"כ לדמות קריאת פ' התמיד לקרה"ת נראה רחוק לכאורה. ולהנתבאר בד' הרמב"ם יש ליישב נמי ד' רש"י, די"ל דגם רש"י נקיט דיש ב' דינים בברכה"ת, ומה שהי' "משכים" זה הי' לפני עמוד השחר, וסובר דאז אכתי לא חל עליו דין הב' דברה"ת שבארנו, דסובר דחיובא דיום מתחיל רק מעמוד השחר, (ולא כמש"כ הפוסקים בברכת השחר דכשמשכים לפני עמוה"ש כבר נחשב אז ליום חדש לענין זה), והא דבירך מיד כשהשכים ללמוד הוא מדין הא' גרידא, היינו מה דהלימוד מחייבו לברך, וזה מחמת הפסק דשינת לילה, (ודלא כשי' ר"ת שם בברכות דף י"א ע"ב ד"ה שכבר), ואח"כ כשבא לביהכנ"ס אחר עמוה"ש בירך עוד פעם ברכות התורה משום דין הב'. (וע"ש בתוס' רבנו יהודה ובהגה"מ ובאו"ז הנ"ל, דרש"י בירך אותן בביהכנ"ס עם שאר הברכות, ובכלבו סימן ב' הביא בשם רש"י "דכשאדם עומד לעסוק בתורה נוטל ידיו ומברך ענ"י ואומר אשר יצר וכל הברכות ומברך על התורה וקורא קרבנות וכו' וכשהולך לבית הכנסת מתחיל ברבון העולמים", ע"ש, ונראה פשוט דמיירי ב"עומד" לאחר עלוה"ש ולא

ב"משכים" לפני עלוה"ש, דהרי מפורש בכל הפוסקים, וכן בכלבו שם, דאין אומרים קרבנות לפני עמוה"ש, ואף דשיטת רש"י בברכות דף ה' ע"ב דאסור ללמוד קודם תפלה, כבר כתבו הפוסקים דגם לשיטתו מי שרגיל לילך לביהכנ"ס מותר, עיין בשו"ע סימן פ"ט ס"ו. וע"ע בס' הפרדס הוצ' עהרנרייך צד קפ"ח ובמילואים בסוה"ס שם). ומה דמדמהו לברכה על קריאת התורה נראה לבאר, דהנה כבר הבאנו מה שמפורש בלשון הרמב"ם (לפי ביאורנו בד') דגם מצד דין הב' אין לברך ברכות אלו בלי שיקרא אח"כ מעט מדברי תורה, דסו"ס הויין ברכות התורה וצריך לברכן על תורה, והי' סברא לומר דכשמצד לימודו כבר נפטר מברכת התורה, תו לא חשיב למברך על תורה גם אם קורא בתורה מיד אחר ברכתו, דתורה זו כבר נפטרה מברכה ואינה טעונה ברכה כלל, וע"ז מביא ראי' מקרה"ת בציבור, דאף דחייבוהו לברך עוד פעם מחמת כבוד התורה (עיין בטושו"ע או"ח סי' קל"ט), הרי הקריאה מצד עצמה פטורה מברכה, וחזינן דשפיר חשיב ברכה על תורה גם בכה"ג. ובאמת כ"ה גם שיטת הרמב"ם, דהרי סובר דאפי' אחרי שקרא ק"ש, ולימודו כבר פטור מברכת התורה, מברך ג' הברכות וקורא מעט מד"ת, וחשיב למברך על תורה. [ועיין בחי' הרשב"א שם בברכות, דמלשונו שם (וכ"ה הלשון בעוד כמה ראשונים) משמע כדברינו, דלא בא רש"י ללמוד עצם החיוב לברך בנידון ידי' מברכה על קרה"ת בציבור, רק דשייך לברך ברכת התורה עוד פעם אע"פ שכבר בירך מקודם].

אוצר החכמה

בענין מאה ברכות

א.

א"ח 1234567

מלשון הרמב"ם בפ"ז מהל' תפלה הי"ד שכתב "חייב אדם לברך מאה ברכות בין היום והלילה", יש קצת מקום לדייק דס"ל דהלילה הולך אחר היום לענין מאה ברכות. (ברם לפי"ז נצטרך לומר דמש"כ בהט"ו שם דבשבת צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות כוונתו לליל שבת, דלמחרת הרי לא חסר כלום לד' הרמב"ם, ואדרבה יש עודף של ברכה אחת, צא וחשוב). אמנם עיין באבודרהם בסדר תפלות של חול בשער השלישי שכתב ג"כ כלשון הרמב"ם "בין היום והלילה", ועכ"ז ממש"כ שם לענין חשבון הברכות בשויו"ט מוכח דס"ל כד' רוב הפוסקים דהיום הולך אחר הלילה בזה. ובספר העתים בהל' ברכות ועונג שבת סי' קצ"ה הביא שתי דעות בזה, ומסיק דמהא דמצינו בגמ' מנחות דף מ"ג ע"ב דר"ח ברי' דר"א בשויו"ט טרח וממלא להו באספרמקי ומגדי משמע דהיום הולך אחר הלילה, דאי לא נימא הכי, בשבת חסרי רק ה' ברכות ו"ליכא טירחא כולי האי", (ועיין בפי' רגמ"ה במנחות שם ומה שהגיהו בש"ס וילנא שם. ועפ"ד ס' העתים הנ"ל יש לקיים דבריו בלי הגהה, ואף דהמדובר הוא גם לענין יו"ט, ואכמ"ל). ועפי"ז יש לפרש ד' הרבינו ירוחם בנתיב י"ב ח"א בשם "יש מהגדולים", דהביאו רא' דיכולים להשלים ג' סעודות במיני תרגימא מהא דר"ח בדור"א, ודבריהם צריכים ביאור, וי"ל דס"ל דלענין מאה ברכות הלילה הולך אחר היום, ועל כן אי בעינן פת לסעודה שלישית לא חסרי הרבה ברכות וליכא טירחא כולי האי, וכמו שהעיר בס' העתים, ולד' כמה ראשונים לא חסר כלום. ועיין מש"כ בקו"א למחזיק ברכה או"ח סי' רצ"א. ועיין היטב בספר יחוסי תנאים ואמוראים בערך ביריא, ומובא בבאור הגרי"פ לסהמ"צ לרס"ג ח"א צד נה, וגם דבריו יל"פ ע"פ הנ"ל. (ועיין בבאור הגרי"פ שם שר"ל דהרבינו ירוחם וכן

היחוס¹²³⁴⁵⁶⁷ תו"א מפרשי דהא דר"ח בדור"א קאי לענין להשלים ג' סעודות, ודלא כפשטות משמעות הסוגיא דקאי לענין מאה ברכות, ע"ש מש"כ בזה. ומלבד מה שלענ"ד אין פירושו מתיישב כ"כ עם לשונם של הר"י והיתו"א, לא נראה כן ממה דמפרש ביתו"א שם דאספרמקי היינו בשמים. וראיתי בס' מחזיק ברכה שם בס' רצ"א דכבר הוכיח מהא דאספרמקי, דפירש"י בשמים, דקאי לענין להשלים מאה ברכות ולא לענין להשלים ג' סעודות. ויש להעיר, דאף דכפירש"י פירשו הערוך ושאר הראשונים, מלשון הר"ת בס' הישר בחלק התשובות סו"ס מ"ה משמע דהוי מין אוכל, ע"ש, ואולי זה גם דעת הרמב"ם, ע"ש בהט"ז. וע"ע בס' האורה המיוחס לרש"י בס' נ"ה דנקיט בפשיטות דהלילה הולך אחר היום בזה. (אמנם מלשון התוס' רי"ד בכתובות דף ח' ע"א שכתב "וג"ל שטועים הם בני אדם שמתחילים מאה ברכות מאלקי נשמה וכו'", אין להביא ראי' דס"ל דמאה ברכות מתחילין מהבוקר, דנראה דאין כוונתו שם למאה ברכות ממש, וכעין מה שמצינו בתוס' שאנץ בסופ"ח דסוטה דכתבו "דבפ' הרואה דקא חשיב מאה ברכות וכו'", ובפרק הרואה הרי לא חישבו מאה ברכות, ונראה דכוונתם לברכות השחר, דכינן אותן "מאה ברכות", משום דתיקנו אותן להשלים מאה ברכות, וכמש"כ הטור באו"ח סי' מ"ו. וכן נראה להדיא מתשו' הרמב"ם מהדו' בלאו סי' רס"א ומבעל הטורים דברים ו, ז, דכינן אותן כן, וכ"מ מדברי עוד כמה ראשונים. שו"ר דמפורש כדברינו בס' המספיק לעובדי ה' לר"א בן הרמב"ם פרק ל' (שאר הברכות), וז"ל: וברכות אלו (ר"ל ברה"ש) הן הידועות כ"מאה ברכות" לא משום שמספרן מאה אלא משום שהם משלימות מספר מאה ברכות המחוייבות ע"פ דבריהם ז"ל). ועיין בס' תורת חיים או"ח סי' מ"ו ובקונטרס עובר אורח שבסו"ס אורחות חיים שם. וי"ל בזה. ואכ"מ.

ב.

כבר הקשו על הרמב"ם שמנה ברכת ענ"י לאכילה לפני כל אחת משתי הסעודות, ולתפילה מנה רק מה שמברך בשחרית, אע"פ שצריך טהרת ידים לכל תפילה, וכל פעם שנוטל ידיו לתפילה צריך לברך לדעת הרמב"ם, ע"ש בהל' ברכות פ"ו ה"ב. וזו לכאורה קושיא

חמורה (וכלשון הגאון מהרש"ק זצ"ל בחכמת שלמה או"ח סי' מ"ו, וע"ש מש"כ "לחומר הנושא"). אמנם לענ"ד יש ליישבה בפשיטות ע"פ מש"כ בשו"ת ושב הכהן בסי' א', דאף דלחיוב נט"י לאכילה לא סגי במה ששמר ידיו ולא הסיח דעתו מהן, ובעינן גם התנאה, עיין ברמב"ם הל' ברכות פ"ו הי"ז, (ועיין מש"כ בבדק הבית ומשמרת הבית בדיני נטילת ידים בשער הרביעי), לתפילה לא בעי תנאי, ודי בנטילה אחת לכל היום אם לא הסיח דעתו מידיו. ולפי"ז א"ש מה דלא מנה הרמב"ם ברכת ענ"י לתפילה רק פעם אחת בשחרית, דרק היכא דהסיח דעתו מידיו חוזר ונוטלן ומברך, וכזה לא מנה הרמב"ם, משא"כ לאכילה, דגם אם שמר ידיו לא סגי בזה ובעינן תנאי דוקא, ונמצא דרק ע"י עצה דהתנאה יכול ליפטר מנטילה וברכה לסעודה שני', וע"כ שפיר מנה הרמב"ם ברכה זו. וזה חילוק נכון בעזה"י.